

3807

ЧОРТКІВСЬКА ОФЕНЗИВА

Місцева українська молодь
"МОЛОДА БРОСАГА"
ін. Мейр. А. Деспіньєлого
Філадельфія — 2-а і Браун вул.

МЮНХЕН 1953

Видання Братства кол. Вояків 1-ої Української Дивізії УНА

ЧОРТКІВСЬКА
ОФЕНЗИВА

Читальня української молоді
"МОЛОДА ПРОСВІТА"
ім. Митр. А. Шептицького
Філадельфія — 23-а і Браун вул

diasporiana.org.ua

ЧОРТКІВСЬКА ОФЕНЗИВА

Читальня української молоді
"МОЛОДІ І ПРОСВІТА"
ім. Миколи А. Шентецького
Філадельфія — 23-а і Браун вул.

МЮНХЕН 1953

Видання Братства кол. Вояків 1-ої Української Дивізії УНА

Шановний Читачу! Беручи сьогодні в руки публікацію, позначену — замість авторовим прізвищем — трьома зірками, зараз подумаєш про повинь псевд і криптонімів, якими аж до відрази сповнена наша новітня доба. Здивуєшся, може, зустрівшись з анонімовими трьома зірками в видавництві Братства, яке в себе, — де це тільки можливе, — намагається вводити людей, індивідуальності, а не псевдоніми, не воювників із опущеними візірами. До того ще й в історіографічній літературі!

Коли сьогодні береш в руки оцю книжечку про одну світлу сторінку з історії нашого війська — про Чортківську офензиву, — позначену замість авторового прізвища трьома зірками, то це має свою особливу причину: просто ми не знаємо автора цієї праці. Якби це не звучало сьогодні дивно, ніби якась містифікація, але це таки так! Наші розпитування серед круга компетентних тут людей залишилися безуспішними: звідси й ці три зірки на заголовній сторінці. Можливо, що аж опублікування цієї книжки причиниться до вияснення її авторства.

Коли братимеш, Читачу, в руки цю книжечку, подумай про білі плями в такій багатій подіями історії нашої батьківщини: ці білі плями це ані наслідок вбогости цих подій, ані наслідок браку людей, тямущих до пера. Це — наслідок тих зовнішніх обставин, що ніколи не давали нашій нації передишки на те, щоб вона списала й утривалила свої історичні традиції, передишки на те, щоб ті традиції взялись коренем в українській землі. Так було в княжю добу, так було в козацьку добу і так є — про це свідчить проречисто й історія оцієї книжечки! — ще й сьогодні. Писав колись у Києві літописець княжюї доби про опустошені цілі гори південно-українських племен: уличів і тиверців над долішнім

Богом і Дністром, що то від нападів степових кочовиків стояли пустою „і до сего дне“. П'ять сторіч пізніше писав літописець такої ж бурхливої козацької доби Величко про побілілі людські кості на руїнах замків, міст і сіл по Україні і вдумливо запитував сам себе: „Что сія суть?“ І вже не знаходив відповіді, хто вони були. То ж, щоб внуки знали, сів списувати все те, що бачив і довідався. Навіть утрачений зір не спинив його залізної волі таки посадити на дикому, бездеревному полі нашого степу дерево рідної традиції.

Читаючи ці ветхі сторінки одного й другого літописів про опустошені „ради“ тиверців, про побілілі на дощах людські кості під Сокалем, задується таке ж саме, чи й навіть лютіше, лихоліття наших днів: такі ж самі опустошені „ради й весі“ по нашій батьківщині, такі ж розкидані білі кості у Вінниці, на Поліссі й Волині, на Лемківщині й у Карпатах. І коли читаємо на Заході по домах Божих у Німеччині таблиці із постисуваними прізвищами поляглих на далеких бойовищах синів цієї громади, коли вчитуємо в Парижі на Тріумфальній арці назви екзотичних місцевостей, де клали сини Франції голови за батьківщину, з розпукою питаємо теж: де ж той наш новітній Величко, що списавби і наші новітні побілілі кості, „что суть“? Щоб не мусіло кожне наше покоління починати літочислення від себе, тому що не знає, як і де лягли кості його — бодай — батьків, якщо не — дідів і прадідів.

Правда, наші дні такі сповнені бурхливих подій, що люди ні ледве чи стає хвилинок необхідного спокою призадуматися над своїм же вчора. Вся увага бо полонена актуальним так, що ніби аж смішно видавалося б їй спрямовувати ще й до вчорашньої хвилини. Але ми це таки робимо, бо ж там, вчора, народжувалося наше сьогодні. Наше вчора нам стільки ж рідне й важливе, як і сьогодні.

Публікуючи цю книжечку, хочемо всупереч нашим твердим історичним обставинам (яка це вже оклепана, але всетаки й далі ще актуальна фраза!) таки не дати пропасти цінній праці невідомого автора про таку ж світлу й одночасно так мало ще вияснену справу з історії нашого війська доби Визвольних змагань.

Вже серед учасників Чортківської офензиви Української Галицької Армії не було ясного погляду на те, хто ж був ініціатором цього славетного наступу й пролому, що реабілі-

тував усю попередню історію УГА, що одушевив її, УГА, на дальші походи, що сповняв сучасників і нащадків самодовір'ям. До несприятливих зовнішніх обставин (архіви УГА пропали; співучасники офензиви або загинули, або ж були розпорошені по різних країнах; публікування ж матеріалів під Польщею було бодай утруднене цензурою, якщо не внеможливлене) приєднувалися ще й різні особисті амбіції (цей вирішний момент — Чортківська офензива — припав саме на зміну головнокомандувача УГА). То ж не диво, що це питання було широко дискутоване серед старшин УГА й живо цікавило ширші круги в Західній Україні поміж обома світовими війнами. Відповідна публікація готувалася спершу в видавництві „Червоної Калини“ у Львові, а згодом у плянованих виданнях Воєнно-Історичного Товариства, заснованого 1943 р. у Львові після створення Військової Управи.

Така праця й була написана по-українськи, а для німецьких чинників була перекладена на німецьку мову. Саме одна з копій цього німецького перекладу, передана полк. А. Бізанцові, і збереглася та була передана д-ром Л. Макарушкою для опублікування в серії видань Братства кол. Вояків 1-ої УД. Ні доля українського рукопису, ні інших копій німецького перекладу, ні врешті — що найголовніше — прізвище автора — нам не відоме й його встановити нам не вдалося.

Наш український текст це переклад з німецької мови, тому й просимо вибачення, якщо, може, десь подана українська назва не відповідає тогочасній автентичній. А серед сьогоднішніх обставин звірювати все те з джерелами чи то з пам'яттю учасників — було б опізнило появу цієї праці на довгі місяці. То ж беремо на себе ці менші можливі прогірхи, щоб не стягнути на свої голови цього найбільшого: не скористатися сприятливішими обставинами й залишити оцей цінний прицинок в історіографії наших Визвольних змагань загалом неопублікованим, до т. зв. „кращих часів“.

Сподіємось, що наш читацький круг обдарує такою ж увагою й любов'ю й це видання Братства, видання про діла наших батьків, літопис про білі кості наших батьків під Ягольницею, Бережанами й Перемишлянами, подібно як наші попередні видання — про свіжі вчорашні дні.

Усім Добродіям нашого видавництва і тим, завдяки лепті яких могла появитися оця чергова наша публікація, хай буде висловлена тут щира дяка. Д-р О. Горбач

ВСТУП

Прорив під Чортковом був останнім ясним промінем у збройних Визвольних Змаганнях УГА (Української Галицької Армії) на терені ЗУНР (Західньої Української Народньої Республіки) у воєнні роки 1918-1919. Це був здвиг, що увінчав УГА безсмертною славою.

Хто подав плян та першу ідею офензиви, хто був її ініціатором, — досі було важко визначити, бо в різних споминах це приписувалось різним особам. Можливо, що в цьому стислому нарисі трапляється деякі неточності, зокрема в датуванні, бо після офензиви минуло вже 20 років, і учасники офензиви вже позабували деякі дрібніші дати. Загально вважали генерала Грекова за автора пляну офензиви (звідси позначення „Греківська офензива”); але тепер виявилось, що ідея тієї офензиви постала, ще заки він був призначений на головнокомандувача УГА.

Ця ідея постала серед українського вояцтва, і головними ініціаторами офензиви були старшини 7. бригади з підполковником Альфредом Бізанцом на чолі. До неї спричинились воля до перемоги і бойовий дух вояцтва, що хотіло наступати. Тут дійшло до свого роду дезерції, проте не з фронту в запілля, а навпаки, із запілля до фронту. Проте, на жаль, героїчна мужність та воля до наступу могла тривати, лише доки вистачало муніції.

В цьому місці висловлюю свою сердечну подяку підполковникові А. Бізанцові, майорові Шепаровичеві і поручникові Гусарові за подану мені при цій праці допомогу.

* * *

1. НАПЕРЕДОДНІ ОФЕНЗИВИ

Всі три офензиви УГА впродовж українсько-польської війни до червня 1919 р. скінчились неуспіхом. Перша офензива проти Львова в грудні 1918 р. не вдалась, хоч зовнішні обставини були сприятливі. Тоді польська армія була на цьому фронті ще слабою; її лише пізніше поповнено і посилено новими з'яднаннями з Західньої Галичини. Зовнішню підтримку (т. зв. армію Галлера) поляки одержали лише в квітні 1919 р., але все ж таки поляки, як це признавав сам Ю. Пілсудський, кинули тоді найбільші свої сили, якими натоді розпоряджали, на львівський фронт.

Так само й друга офензива УГА лишилась без наслідку, хоч поляки оперували ненадто великими силами. Львів міг би бути тоді зайнятий, якби лише перервати було його зв'язок із заходом, тобто залізничу лінію Львів—Перемишль. Але цього не трапилось через те, що українська армія ще не була тоді так добре організована, і її бойові заходи мали радше характер партизанської війни, ніж регулярної фронтової боротьби. В середині лютого 1919 р. УГА була зреорганізована по корпусах і бригадах, але тиску польської армії вже не можна було затримати. Щоправда, польська армія одержувала із Франції дуже багато воєнного мтеріялу; але й головнокомандування УГА не використало всіх можливостей, що призвели б до зайняття Львова. Відступ УГА відбувався за шаблоном 1-ої світової війни, тобто, коли ворожі з'єднання здійснювали прорив у певному місці фронту, то цілий фронт УГА відтягався на нові позиції і залишав великі простори — від Сокаля до Карпат, а потім і до Дністра.

Не вистачало вояцтва, щоб тримати такий великий фронт, отже цей останній був „тонкий, як волосок, і слабкий, як прядиво”. З цієї причини поляки часто проривали наш фронт і змушували українські з'єднання до відступу. Це давало

привід до гострої критики головнокомандування армії з боку старшин і солдатів-фронтовиків.

Третя офензива УГА, т. зв. Вовчухівська офензива, розпочалась 16-го лютого 1919 р. Плян головнокомандування був такий: За першої стадії офензиви 3. армійський корпус мав захопити лінію залізниці Львів-Перемишль, тобто відрізати Львів від заходу і оточити місто. За другої стадії повинно було взяти Львів, а за третьої — взяти Перемишль і утворити фронтову лінію на Сяні.

Призначена для цього ударна група розпоряджала 2000 рушниць і 15 гармат. Державний секретаріат обіцяв був поставити до розпорядження ще 10.000 нових вояків. В цей час був призначений на шефа Генерального штабу, замість полковника Мишковського, полковник Віктор Курманович, що користався великою довірою, як у війську так і серед загалу.

Початок Вовчухівської офензиви відбувся для нас успішно; українські з'єднання наблизились до лінії залізниці Львів—Перемишль; зв'язок між Львовом і Перемишлем був дуже загрожений, поїзди ходили лише вночі і лише під охороною панцерних поїздів.

Проте в критичний для поляків момент воєнні операції були перервані приїздом військової місії Антанти, на чолі з генералом Бертелемі. Цю назву поляки використали, зайнявши Вовчухи та висоти біля Братковичів і надіславши до Львова кілька ешелонів з муніцією. 2-го квітня 1919 р. воєнні операції розпочались поновно. 17-го квітня 1919 р. міцні польські з'єднання заатакували українців, проте без усякого успіху. Гуцульський курень укупі з усусами (Українські Січові Стрільці) в контратаці розбив ворога, що ще боронився останніми силами. Польське головнокомандування вже вирішило було залишити Львів. Ще один удар, і польський фронт був би зламаний. Проте цей удар не відбувся. „Отаманщина” (честолюбність та амбіція поодиноких вищих командувачів) спричинилась до провалу Вовчухівської офензиви, як рівно ж і до пізнішої катастрофи, яка вже не могла бути затримана навіть Чортківською. — Плян майора К р а в с а був такий: кинути всі сили проти Судової Вишні, посилити ведені там операції бойовими групами „Хирів” і „Крукенич”, і в такий спосіб призвести до вирішального бою. Але з тим оперативним пляном не погоджувався

полковник Гр. Коссак, командувач 3-го армійського корпусу. Також і нерішучість головнокомандування значною мірою спричинилось до провалу Вовчухівських операцій. Помилкою головнокомандування було й те, що воно хотіло взяти Львів прямим фронтальним наступом, замість кинути головні сили проти Перемишля; бо з падінням Перемишля Львів однаково мусів був би капітулювати.

Неуспіх Вовчухівської офензиви мав не саме лише стратегічне, але й насамперед моральне значення. Він спричинився до відступу УГА в квітні та травні 1919 р. Зрештою тодішній провід Західної України провадив збройну боротьбу та цілу свою діяльність без довіри до власних сил. Навпаки, він довірявся різним місіям Антанти. Політичне життя, а зокрема життя політичних партій, послабшало. Соціал-демократи перебували в опозиції до уряду. Так знана Селянсько-Робітничка Спілка, що постала в той час, поширювала большевизм через свій партійний орган „Республіканець”. Діяльність цієї партії завдавала багато шкоди, ще збільшуючи вже наявний хаос серед народу, який і без того вже почувався пригніченим через невдачі на фронті.

По Вовчухівській офензиві відбулись, щоправда, ще інші менші бої, проте зле озброєна й морально пригнічена українська армія вже перейшла до відступу в південносхідньому напрямку. Поширювані ворогом провокаційні чутки про зраду проводу і Вовчухівський неуспіх деморалізували вояцтво і робили його небоєздатним. Розклад війська підтримувався також большевицькою агітацією проти старшинства. В Дрогобичі утворилась солдатська рада, що викликала большевицьку революту міліції та розташованих в Дрогобичі військових з'єднань. Це були симптоми розкладу армії, а зокрема запілля, яке саме повинне було лишатись пов'язаним із фронтом. Про польську армію, посилену 6 новими дивізіями генерала Галлера із Франції, таємна польська агентура поширювала серед українського вояцтва фантастичні чутки. Ніхто не протидівав тим чуткам, так що вони ще збільшували замішання та непевність у лавах УГА. Рівно ж становище Державного Секретаріату і армійського головнокомандування було для війська незрозумілим. Армія сподівалась почути від обох цих чинників ясну й певну мову в цих справах, чого, проте, не було. Тим часом бойовий дух у лавах війська дедалі падав нижче, поширювалась дезер-

ція, що проти неї головнокомандування було безсилим. Дезертири повертались додому із зброєю і спричиняли там заколоти. Ці явища дуже непокоїли здорове ядро армії — 2. армійський корпус — і само головнокомандування. Головнокомандування не спромагалось боротись проти цього, хоч йому не бракувало доброї волі. Фронт і цілий загаль були незадоволені головнокомандуванням, а зокрема головнокомандувачем УГА генералом Омеляновичем-Павленком, що на нього вони покладали відповідальність за всі невдачі. Польська армія швидко просувалась вперед і захоплювала позицію за позицією. УГА була загрожена ще й з боку Румунії, бо Державний Секретаріят одержав 24-го травня 1919 р. від румунського уряду ультимат, в якому румуни вимагали негайної евакуації цілого терену від буковинського кордону аж до лінії залізниці Станіславів—Надвірна. УГА скупчилась у трикутнику між Дністром і Збручем. 1. армійський корпус відтягнувся в напрямку Красне-Золочів-Теребовля, 2. армійський корпус — на Перемишляни—Підгайці—Чортків, а 3. армійський корпус — на Галич—Монастирська. В червні 1919 р. УГА була відтиснута в цей невеликий трикутник. ЗУНР зберігала ще лише округу Борщів і невелику частину округ Гусятин і Чортків.

Поза Збручем стояли за спиною УГА большевики, які, щоправда, не атакували її; проте війська УГА були фактично оточені і могли щохвилини бути з легкістю знищені. Здавалось, що УГА має в цьому трикутнику смерті лише чекати на свій кінець.

II. ІНІЦІАТИВА

Але ні! В жилах фронтовиків ще текла кров їхніх хоробрих предків — гордих вояків князя Святослава, що вважали за ганьбу поступатись перед ворогом без бою. Твердий дух фронтовиків прагнув боротьби аж до останнього, без угляднення велетенської фізичної та матеріальної переваги ворога.

Збуджені солдати ставили питання: „Чому і навіщо нам відходити без бою? — Тікаємо з власної хати, та ще й без боротьби, наче злодії!” — Настрій фронтовиків найкраще характеризується таким епізодом (за майором Волощуком). 4-го червня 1919 р. польовий душпастир о. Чарнецький правив польову Богослужбу в фільварку Ягільниця для 13. піхотного полку 7. бригади. По Богослужбі о. Чарнецький виголосив проповідь, що закінчилась урочистим присяганням усіх старшин, підстаршин і рядовиків на хрест. Всі клялись, що вони більше не відійдуть ані кроку, але битимуться аж до останньої краплини крові. — Відразу по Богослужбі з'явився до командування бригади, що перебувало тоді в Лисівці над Серетом, сотник Волощук. В штабі 7. бригади жваво дискутували про становище. Обговорювалось питання, чи не слід, по концентрації всіх сил зробити протинаступ. До головних прихильників цієї думки належав командувач бригадою, молодий і енергійний майор Бізанц, що з своєю бригадою не раз провадив офензивні вправи навіть упродовж відступу. Останні офензивні вправи відбулись за дводенного відпочинку бригади в Трибухівцях. З командування бригади були згодні сотники Рибачевський і Дибуняк, поручник Тофан та інші старшини. Те саме питання обговорювалось і в 3. бригаді, де обстоювали офензиву підполковник Вольф, сотники Шепарович і Зубрицький, поручник Мотак і хорунжий Гусар.

З використанням тієї обставини, що ці дві бригади перебули поряд себе, в Антонівці відбулись таємні збори старшин (без відома головнокомандування), при чому сотник Шепарович детально повідомив присутніх про становище; він був тієї думки, що треба запропонувати головнокомандуванню протинаступ. На цих зборах не було майора Бізанца, бо він іще перед зборами одержав наказ з'явитись до головнокомандування, де відбувалась військова нарада. На тій нараді полковник Генерального Штабу Курманович подав звіт про воєнне становище. По тому виступали поодинокі командувачі бригад і штабні старшини, що теж висловлювались про становище. Головнокомандувач генерал Омелянович-Павленко був за те, щоб перейти Збруч, допомогти там загрозеним большевиками українським військам, і лише одержавши муніцію та умундирування, наступати проти поляків. Проте майор Бізанц був іншої думки: слід, беручи до уваги моральний стан армії, негайно перейти до протинаступу. Виступ майора Бізанца викликав серед присутніх замішання. Генерал Омелянович-Павленко намагався переконати майора Бізанца в безвиглядності спротиву. Військова нарада, щоправда, не винесла того дня ніякої остаточної ухвали; проте виступ майора Бізанца подіяв на головнокомандування в тому сенсі, що воно дало наказ триматись супроти ворога дефензивно-офензивної тактики. Водночас головнокомандування передало до розпорядження майора Бізанца ще й 3. бригаду, щоб дати йому можливість довести на ділі правильність свого плану офензиви. 4-го червня 1919 р. прибув до командування бригади сотник Волощук, що знайшов там підполковника Вольфа і майора Бізанца, коли вони саме радилась над військовими мапами. Крім них, були ще присутні інші старшини 3. і 7. бригади, як от Дибуняк, Ліщинський, Гусар, Зубрицький, Рибачевський, Степанів і спеціально прилучений у перебігу наради сотник Шепарович. Сотник Волощук повідомив був командувача бригади про настрої військ та про їх невідкличне рішення битися з ворогом.

Між присутніми відбувся обмін думок, і в такий спосіб постала свого роду військова нарада. Першу роль відіграв тут майор Бізанц, що дуже пристрасно обстоював офензиву. Він запропонував присутнім такий плян:

Польські війська є натеper розпорошені у великому про-

сторі. Головні польські сили натискають на наш 1. армійський корпус, тимчасом як перед нашим 2. армійським корпусом стоять лише менші польські з'єднання. Частина польської армії зайнята тепер окупуванням карпатського передпілля і затримана нашою армією на лінії Дністра, а друга частина польської армії зв'язана на сході большевиками. Цю сприятливу обставину слід конче використати, щоб заатакувати ворога в його найслабшому місці, тобто по лінії Чортків—Бучач—Бережани—Львів, всіма наявними силами. У випадку успіху офензиви, польська армія зазнає неминучої катастрофи; але й у тому випадку, коли офензива вдасться лише частково, це значно послабить ворожий натиск на наш 1. армійський корпус. Тим самим ми матимемо потрібний час для впорядкованого переходу через Збруч. Проте діяти треба відразу, доки ворог іще не укріпив своїх нових становищ.

З міркуваннями майора Бізанца цілком згоджувався підполковник Вольф, що, за своїм старшинським рангом, головував на тих зборах. Під час наради підполковник Вольф телефонічно пов'язався з командуванням бригади усусусів і повідомив його, що буде надіслана делегація старшин до головнокомандування. Командування тієї бригади вповноважило підполковника Вольфа репрезентувати перед головнокомандуванням теж бригаду усусусів. На делегатів перед головнокомандуванням призначено сотників Шепаровича і Волощука. В такий спосіб постав плян „скоку тигра” УГА.

Поданий вище фактичний матеріал потверджено сотником Ліщинським, що заявив, що наказ і плян офензиви був розроблений майором Бізанцом із співучастю старшин 3. і 7. бригад; рівно ж і генерал Тарнавський потвердив, що плян атаки на Ягільницю був розроблений підполковником Вольфом і майором Бізанцом („Спомини майора Шухевича”).

III. СТАНОВИЩЕ І НАСТРІЙ ГОЛОВНОКОМАНДУВАННЯ

В головнокомандуванні були заступлені дві різні концепції; головнокомандувач генерал Омелянович-Павленко зважав на дві можливості: 1. повністю зліквідувати фронт у Галичині і передати дальшу долю УГА в руки Антанти, а потім, по використанні всіх можливостей, відійти за Збруч і там вжити УГА до збройної боротьби проти большевиків; 2. евентуально спробувати лише протидію меншого розміру, бо, на його думку, більша офензива була б стратегічним безглуздям. Думку про тимчасовий відхід за Збруч — щоб пізніше повернутись до Галичини — заступали також старшини 1. армійського корпусу, бригади усусусів (за винятком майора Букшованого) і майор Шухевич. Була ще й третя концепція: тимчасово відійти за Дністер і провести на окупованому румунами українському терені реорганізацію армії для дальших боїв.

Призначений 25. 5. 1919 р. на головнокомандувача УГА генерал Греків і шеф Генерального Штабу та державний секретар військових справ в уряді ЗУНР полковник Віктор Курманович були проти відходу за Збруч; вони радше підтримували думку про відхід за Дністер. Проте ні той, ні той не був ініціатором пляну Чортківського прориву, як це твердиться в деяких спогадах, хоч обидва вони безперечно багато чого зробили від себе для здійснення прориву.

Полковник Віктор Курманович ще 5. червня 1919 р. висловлював намір піти у відпустку через свою тяжку хворобу, і ту відпустку він одержав 7. червня. На його заступника був, на його власну пропозицію, призначений сотник Генерального Штабу Льобковіц, що й раніше вже був зайнятий при головнокомандуванні, а перед тим — в державному секретаріаті військових справ. Саме він, як це кажуть Павленко і Крезуб у своїх спогадах, розробив стратегічний плян Чортківської офензиви, з допомогою майора Льонера.

Рівно ж головнокомандувач УГА генерал Греків не був ініціатором Чортківської офензиви, бо він сам у своєму наказі від 9. червня 1919 р. сказав: „В щасливий для Української Армії день, тобто в день перемоги під Чортковом, я перейняв головнокомандування цілою армією”. Так само в спогадах генерала Тарнавського згадується, що перші накази генерала Грекова лише упорядковували перебіг дальших воєнних операцій. Нарешті слід іще підкреслити, що згаданим вище наказом генерала Грекова передували накази полковника Шаманека — переслідувати ворога тривалим вогнем. Полковник Шаманек звичайно пов'язувався телефонічно з самим лише майором Льобковіцом, начальником оперативного відділу головнокомандування, а той вже потім додавав підпис генерала Грекова до всіх наказів командувача 2. армійського корпусу.

IV. ПРИЌЗД ДЕЛЕГАТІВ

Рано вранці 5. червня 1919 р. обидва делегати з'явилися у Товстому — на польовій квартирі головнокомандування. Там вони повідомили полковника Курмановича про наслідки старшинських нарад. В перебігу розмови полковник Курманович заявив, що він, на основі одержаних несприятливих відомостей з дотичних з'єднань, не певен, чи ще знайдуться в тих трьох бригадах боездатні війська для офензиви. Рівно ж через брак муніції офензива є, на його думку, безвиглядна. На це делегати відповіли, що боездатні з'єднання є, і що муніція буде захоплена від ворога. Делегати звернулися до полковника Курмановича з проханням, щоб він у характері урядного державного секретаря військових справ приїхав до фронту і там особисто дав наказ наступати, — що спричинилося б до підвищення бойового духу. Полковник Курманович взяв цю пропозицію до відома і відповів на це, що він іще повідомить бригаду про своє рішення. Сотник Волощук відразу подався з Товстого до свого полку, де він детально повідомив старшин про становище. Старшини запевняли його, що війська є готові до наступу. Сотник Шепарович подався далі до штабу 3. бригади в Улашківцях, де він повідомив зібраних для того старшин 3. і 7. бригад про становище головнокомандування. По тому присутні старшини, з майором Бізанцом на чолі, вирішили розпочати наступ, не узглядняючи евентуальної остаточної ухвали головнокомандування. Того самого дня (5. червня 1919 р.) полковник Курманович оголосив такий наказ: „Я, полковник Курманович, як шеф Штабу Армії, даю вам — командувачам корпусів — наказ відразу з'явитись до своїх військ на фронт і сказати воякам від мене таке: „кожний вояк окремо, і всі разом, повинен дати собі ясну відповідь, чи він іще справді посідає національну й вояцьку честь, чи вояки є готові битись аж до останньої краплини крові і захищати

цей останній шмат своєї батьківщини, чи вони є рішені розпочати новий переможний похід, щоб звільнити своїх батьків, матерів і сестер. Скажіть воякам, щоб вони — пам'ятаючи свою вояцьку присягу — відразу припинили дальший відступ, а я наказую їм бути готовими до вирішального вдару. Це є мій останній наказ, і я вимагаю, щоб він виконувався, доки хоч один український вояк є живий. Я подаюсь водночас до фронту, щоб особисто повторити свій наказ”. Наступного ранку полковник Курманович ще й особисто повідомив командувачів корпусів про стан армії. Тим часом ворог далі наступав, не натрапляючи на своєму шляху на будьякий спротив. Тому польський военний звіт від 6. червня 1919 р. оголосив таке: „Стику з українськими військами більше не існує; навіть далеко висунені вперед патрулі не дотикались до ворога”. Впродовж 5. і 6. червня поляки осягли лінії Гусятин-Копичинці-Чортків-Ягільниця-Джурин. Нарешті головнокомандування віддало такий наказ: „сконцентруватись у просторі між Чортковом та Гусятином і Серетом і вживати супроти ворога дефензивно-офензивної тактики”.

Проте нерішучість і довготривале роздумування головнокомандування призвели до того, що ворог без бою зайняв 7. червня Ягільницю, залишену 3. бригадою.

В цей момент майор Бізанц, перейнявши на себе відповідальність за дальший перебіг подій, дав наказ наступати, бо він був тієї думки, що вояк повинен бути свідомим того, що він має залишити батьківщину не добровільно, але лише тоді, коли він до того змушений. Цей наказ наступати одержало командування 13. полку. Наступ повинен був розпочатись увечорі. Того самого дня один курінь 13. полку, на чолі з поручником Бачинським, осягнув, впродовж свого відступу по лінії Бучач-Цвітова-Паушівка-Базар-Антонів, село Мухавко. Там той курінь одержав від командування полку, сотника Дибуляка, наказ заатакувати східню частину Ягільниці, при чому його ліве крило мало спиратись на шлях Ягільниця-Товсте. Західню частину Ягільниці мав атакувати 1. курінь. Вже сутеніло, коли наші війська взяли Ягільницю. Польські війська були дуже заскочені і відійшли до північної частини Ягільниці. Сотня поручника Утриська одержала наказ викинути рано вранці ворога з північної частини Ягільниці. Поручник Утрисько заатакував ще вночі

і був при тому вбитий. Майор Бізанц, що завжди особисто керував тактичними операціями, вирішив і на цей раз вночі податись із сотником Ліщинським до фронту ще перед наступом. Саме перед своїм відїздом він одержав о годині 22.30 від полковника Шаманека і сотника Коха телефонічне повідомлення, що вони, тобто головнокомандування, нічого не мають проти офензиви, проте майор Бізанц повинен бути свідомим, що за неуспіх наступу він платить своєю головою. Водночас командування корпусу передало до його розпорядження, для офензивних операцій, ще й 3. бригаду. По цьому телефонічному повідомленні майор Бізанц подався з сотником Ліщинським до Ягільниці. Ще на шляху вони дізнались, що Ягільницю взято. По своєму прибутті до Ягільниці майор Бізанц зібрав усіх старшин і гратулював їм до вдалого наступу. Ця перша вдала бойова подія, що вважається за почин Чортківської офензиви, спричинилась до значного підвищення настрою між вояцтвом, яке почувалось пригніченим не через бої, а наслідком безборонного відступу.

V. НА ЧОРТКІВ.

Майор Бізанц, в характері командувача ударної групи, що складалась із 3. 7. бригад, призначив атаку на Чортків на 10. годину ранку. Тому що 3. бригада через далеку відстань не змогла з'явитись своєчасно, атака розпочалась дещо пізніше. Командування артилерією обох бригад перейняв, за наказом майора Бізанца, сотник Шепарович. Коло 4. години дня атака розпочалась. 3. бригада наступала праворуч, а 7. бригада — ліворуч від шосе Ягільниця — Чортків. За один кілометр перед Чортковом натрапили на висоту зайняту ворогом. Ворог намагався затримати бравурну атаку наших військ дуже міцним вогнем. „Спосіб і характер атаки був справжнім знуцанням з нашої несили,” — так пише польський мемуарист. Божевільна хоробрість і небувала сміливість одушевляла батерії української артилерії, які весь час наступали в передовій лінії — переганяючи піхоту — і під кінець атаки линули, мов гураган, на ворога, вповні ламаючи його спротив. Під час атаки майор Бізанц і сотник Шепарович перебували на передовій лінії. Вже того самого вечора зазначена вище ударна група вступила в Чортків, захопивши при тому батерію 15-сентиметрових мортир (5 гармат), одну 8-сентиметрову гармату, 52 скоростріли, багато рушниць, 60 тисяч рушничних патронів та силу іншої муніції. Взято також 200 полонених. Розбитий у Чорткові ворог розпоряджав натовді 3 піхотними полками і кількома легкими й важкими батеріями. Поляки тікали у великій паніці на північ. Це, може, перший випадок у военній історії, коли піхота, артилерія і штаб билися вкупі на передовій лінії.

13. полк 7. бригади заатакував із заходу село Білобожницю, щоб, згідно з пляном майора Бізанца, відрізати ворогові шлях відступу на Бучач. Пізно вночі 13. полк взяв Білобожницю. Проте частині ворожих військ вдалося втекти в напрямку Бучача. Рано наступного дня той самий полк поши-

рив свій фронт аж до Джурина, де він зупинився. Того самого дня бригада усусувів заатакувала Вигнанку зі сходу і після короткого бою захопила цю місцевість. 1. армійський корпус зайняв Копичинці, а 3. армійський корпус зфорсував перехід через річку Джурин на північ від Устечка. В Чорткові відбувся півтораденний відпочинок, щоб перегрупувати певні з'єднання і дати підійти військовим обозам.

VI. В ЗАПІЛЛІ.

Безладдя в державних секретаріатах та в запіллі взагалі викликало було серед загалу прагнення „залізної руки”, щоб вона в цей тяжкий воєнний час запровадила військовий порядок. З ініціативи старшин, запропонували диктаторське повновластя полковникові Курмановичеві. Сподівались, що він запровадить суворий, проте справедливий лад. На жаль, полковник Курманович не прийняв цієї пропозиції, через свій лихий стан здоров'я. Диктатором оголошено д-ра Петрушевича. Він відразу розв'язав державний секретаріат. Рівно ж генерал Омелянович-Павленко одержав демісію. Ця демісія була сприйнята армією з задоволенням, бо постійні невдачі генерала Павленка викликали були недовір'я до нього. Головнокомандування перейшло тепер повністю до рук генерала Грекова.

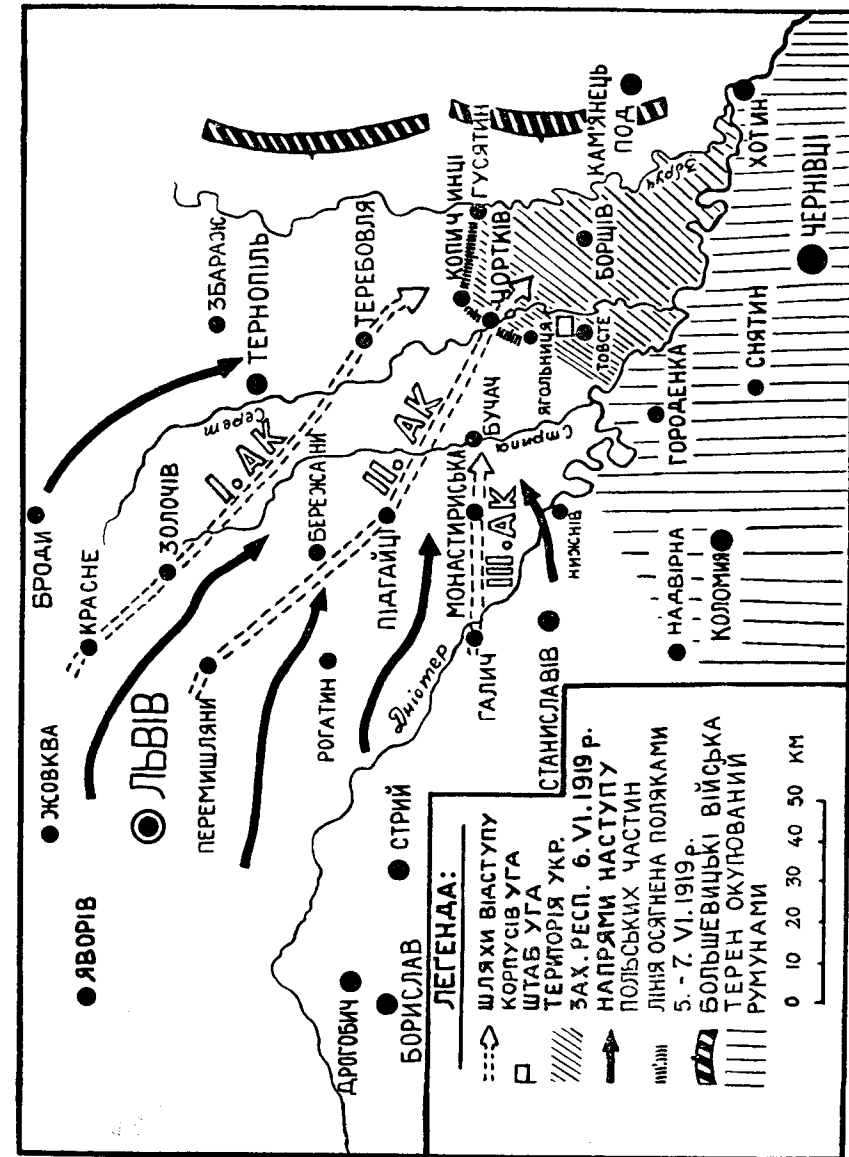
Замість хворого полковника Курмановича, що за свої заслуги одержав генеральський ранг, був призначений на шефа Генерального Штабу полковник Штіпніц-Тернова, а на шефа оперативного відділу — молодий сотник генерального штабу Льобковіц, який у дальшому перебігу Чортківської офензиви розробляв усі оперативні пляни за директивами досвідченого полковника Шаманека.

VII. НА БУЧАЧ.

Перерва воєнних операцій виявилась корисною для наших військ, бо ворог, припустивши, що наш наступ послабшав, 10. червня дуже необережно заатакував Білобожницю з півдня. Цей напад був відбитий, і ударна група майора Бізанца розпочала наступ на Бучач через Джурин. Вночі з 10. на 11. червня та ударна група осягла Трибухівці коло Бучача. О 2. годині вночі командувач групи майор Бізанц наказав командувачеві 1. куреня 3. бригади поручникові Макарушці негайно наступати в напрямку Підзамочка, зайняти там залізничний міст і привертати на себе увагу ворога впродовж наступу рано вранці на Бучач, відтягаючи тим значніші ворожі сили від Бучача. По цьому наказі майор Бізанц передав поручникові Макарушці плян маршруту. Курінь негайно виступив, зайняв на світанку залізничний міст у Підзамочку, надіслав дві більші патрулі, одну в напрямку Бучач-Підгайці, а другу — в напрямку Бучач-Монастирська і вимаршував на Нагірянку. Зайнявши Нагірянку, курінь заатакував місто Бучач іззаду.

Рано вранці ударна група розпочала свій наступ на Бучач. Її підтримував міцний артилерійний вогонь. Заскочений ворог тікав. Приблизно о 5. годині наші передові патрулі були вже в місті Бучач, де вони зустрілися з куренем поручника Макарушки. Відразу за передовими патрулями прибули до Бучача автом, через міст, що ще палав, полковник Шаманек і майор Бізанц у супроводі кількох старшин; там маршуючі війська продефілювали перед ними. Аж до захоплення міста Бучача ініціатива та плян наступу були в руках командувача ударної групи майора Бізанца; після взяття Бучача диктатор ЗУНР д-р Петрушевич особисто склав йому подяку і разом надав йому підполковницького рангу.

Від цього часу даліше керування офензивою перейшло до

рук полковника Шаманека. Тим часом фронт 1. армійського корпусу перетворився на осередок боїв, бо ворог, щоб зламати офензиву, кинув усі свої резерви проти 1. корпусу. Проте тактично обдарований полковник Шаманек передбачив був ворожий намір і надіслав другий армійський корпус до Струсова, на допомогу 1. корпусові. 12. червня 2. армійський корпус, після упертих боїв під Дараховим, взяв Струсів, а з'єднання 1. корпусу взяли Теребовлю; в цих боях допомагала також тільки-но змобілізована сільська молодь з визволених округ, озброєна вилами. 15. червня впав Тернопіль, і звітти 1. армійський корпус пішов на Залізці, Оліїв, Зборів і Золочів.

Про настрої, що панував тоді між людністю, майор Шухевич подає в своїх „Спогадах” таке:

Наслідком Чортківського прориву та швидкого успіху офензиви, народ пробудився, панував неописаний захват. Все боездатне текло до війська. Ніхто з молоді не хотів лишатися вдома. Армія зростала від години до години. По селах не можна було знайти жадного юнака. Всі юнаки бігли вслід за маршуючими полками і добровільно вступали до війська. Людей одушевляла одна єдина думка: Йти вперед! Ми бачили запорошених вояків, як вони маршували з опаленим сонцем, проте щасливим обличчям. Піт заливав їм обличчя, сонце палило, але їх очі сяяли щастям. Вони з сміхом маршували вперед.

Ніхто не зважав на те, що його одяг, по багатьох місцях похідних невигод, був зовсім розідраний. Військові частини, що одержали наказ відійти на відпочинок, прохали своїх командирів лишити їх і далі на фронтовій лінії. Командувачі першими йшли в атаку, і багато хто з них був убитий. Старшини та з'єднання, приділені до шпиталів, склепів або обозів, добровільно йшли на фронт. Коли їх не можна було відпустити, то багато хто з них порушував накази і все ж таки добивався до фронту, бо лишатись у запіллі вважали тоді за велику ганьбу. Особливо артилеристи пишалися з своїх заслуг, бо насамперед вони спричинились до успішного прориву. Артилеристи дуже часто мчали вперед поряд із піхотою, дуже часто вони виїжджали з гарматами на передову лінію або навіть перед неї, сіючи смерть між ворожого війська. Це були дні велетенського захоплення. Пережити такі дні та зберегти їх у пам'яті — велике щастя.

VIII. ПЕРЕБІГ ДАЛЬШИХ БОЇВ

Між Підгайцями і Тернополем постала прогалина. Ворог хотів це використати. Проте полковник Шаманек скерував певні з'єднання 1. армійського корпусу знов на захід, і сам корпус виступив через Копичинці й Козову на Бережани.

15. червня 1919 р. відбувся під Купчинцями зудар між бригадою усусусів і польською групою, що складалась з одного піхотного полку, двох швадронів уланів і трьох батарей. Розгорівся бій, і ворог був розбитий. Тим самим перед 2. армійським корпусом відкрився шлях на Бережани. Рівно ж на фронті 3. армійського корпусу операції розвивались так само сприятливо, як і на фронті 1. і 2. корпусів. Після того як 2. і 8. бригади розбили ворога під Язлівцем, 2. армійський корпус швидко осяг лінії Монастирська — Нижнів. 8. бригада наступала тепер вздовж лівого бережжя Дністра (праве бережжя було зайняте аж до Нижнева румунами, а від Нижнева — поляками), а 2. і 11. бригади повернули від Монастирська на північ, в напрямку Підгайців. Там ті дві бригади розійшлись: друга бригада була кинена до Галича на допомогу 8. бригаді, а 11. бригада — на Рогатин.

ІХ. ДРУГА СТАДІЯ ОФЕНЗИВИ

Перша стадія закінчилась захопленням міста Тернопіль і осягненням побережжя Золотої Липи. Українські війська аж ніяк не були міцніші за польські. Технічно поляки навіть значно переважали, проте бойова мораль в українському війську стояла далеко вище, ніж у ворога. Спочатку поляки не доцінювали українську офензиву. Проте вони скоро переконались, що до противника треба ставитись серйозно.

Друга стадія офензивы складається переважно з боїв під Бережанами, бо польське головнокомандування, після втрати міста Тернопіль, перенесло осередок ваги бойових дій з лінії Тернопіль-Красне на лінію Бережани-Перемишляни, тобто до фронту 2. армійського корпусу. Польське головнокомандування припинило було всяку бойову діяльність супроти большевиків, зібрало всі наявні резерви і кинуло їх проти УГА. Перша бригада усусусів, після взяття Купчинців, виступила через Козову — Козівку — Куропатники, на північ від Бережан, проти Жукова. При тому 3. і 7. бригада 2. армійського корпусу мали заатакувати Бережани від фронту, а далі, за пляном головнокомандування, оточити Бережани і знищити залогу. Головнокомандування сподівалось захопити в цей спосіб потрібний військовий матеріал, що його брак дуже давався взнаки. З цієї причини 3. і 7. бригади чекали в районі Козової на усусусів, що мали прибути терміново до призначеної їм місцевости. 19. червня обидві бригади зайняли певні місцевости під Бережанами, щоб забезпечити собі сприятливі бойові становища. 17. червня 1. корпус взяв Оліїв, а 18. червня — Зборів. 3. корпус захопив 16. червня мостовий причілок у Нижневі і наступного дня наблизився до Бовшівців під Галичем. Поляки вже почали евакуювати місто Станиславів. В цей час (тобто 16. червня) Директорія Української Народньої Ре-

спубліки склала перемир'я з поляками. До поляків прибула військова місія з генералом Дельвігом на чолі, і договір про перемир'я мав стати чинним від 21. червня. Запропонована Дельвігом демаркаційна лінія між УГА і польським військом мала йти через Залізці — річка Серет — Тернопіль — Острів — Літятин — річка Золота Липа — Дністер — Незвиська. Але диктатор ЗУНР д-р Петрушевич не згодився на цей договір. Офензива тривала далі.

Х. АТАКА НА БЕРЕЖАНИ

13. червня командування 2. армійського корпусу дало наказ підполковникові Бізанцові заатакувати Бережани з півночі і зі сходу. Підполковникові Бізанцові були ще підпорядковані 1. бригада усусусів і 6. бригада 1. корпусу на чолі з сотником Головінським. План головного наступу був такий:

Артилерія 7. бригади мала тримати південні укріплення ворога в Бережанах під міцним вогнем, а менші з'єднання 7. бригади мали вчинити фіктивну атаку, щоб привернути головні сили противника на цей відтинок. Головна атака на Бережани була підготована підполковником Бізанцом із півночі. Командування артилерії 1. бригади перейняв, за наказом підполковника Бізанца, майор Воевідка, що своїм сміливим артилерійним нападом багато спричинився до перемоги. Перед атакою підполковник Бізанц дав наказ поручникові Калині з бригади усусусів — зайняти шосе Бережани — Нараїв, щоб відрізати противникові шлях відступу. Водночас 3. і 12. бригади мали заатакувати ворога з півдня. 11. бригада, що мала відрізати ворогові шлях відступу на Рогатин, спізнилась.

20. червня о 5. годині вечора розпочалась атака. В Жукові, куди ворог надіслав був свої останні резерви, цвинтар був взятий бравурним наступом. Вночі бригада усусусів захопила Бережани. Ворог тікав у великій паніці з міста, залишаючи там цілий транспорт умундирування, гармат, багато муніції, паротяги і полонених. Частина майна противникові вдалось перекинути до Нараєва і Потуторів. Після цієї поразки під Бережанами поляки відступили до Струтина і Рогатина. В той самий час, тобто 20. або 21. червня, відбулись збори старшин головнокомандування в Бучачі. Генерал Греків звернувся до присутніх із такою промовою: „Панове старшини! Вибачте, що я не говоритиму вашою рідною

мовою, якої я ще не вповні навчився. Проте, з Божою допомогою, якщо я надалі лишуся в вами, то скоро опаную українську мову і промовлятиму до вас по-українському. Вибачте, що я не познайомився з вами всіма, але я був, наслідком подій останніх днів, такий перевантажений працею, що не було для мене можливе завітати з вами всіма. Я звертаю вашу увагу, панове, на те, що ми переживаємо тепер вирішальний момент, коли вирішується доля Галичини, — чи вона належатиме українцям, а чи полякам. Саме тепер відбуваються наради Мирної Конференції в Парижі про долю вашої батьківщини. Якщо нам вдасться твердо стати над Сяном, то Східня Галичина лишиться в українських руках, а якщо це нам не вдасться, то ваша доля є невідомою і неприваблива. На нас усіх чекає велика праця. Я закликаю вас усіх: працюйте, допоможіть мені призвести розпочату працю до щасливого кінця. Не ремствуйте на мене, якщо я часом дію гостро, але не забувайте, що ми є у війську. Не дивуйтеся, якщо мої накази, може, не відповідатимуть тутешнім обставинам, яких я, зрештою, не знаю. Я буду вдячний кожному з вас, коли він мені одверто скаже, що те або те зроблено зле. Оголошений наказ я відразу зміню, якщо я переконаюсь, що дотичний старшина має рацію. Один із ваших товаришів вже раз звернув мою увагу на недоцільність одного з моїх наказів. Я відразу змінив той наказ, і я дуже вдячний вашому товаришеві. Отже, до праці, панове! Я вимагаю від вас слухняности, дисципліни і праці”. (Спогади Степана Шухевича).

Ця промова найкраще характеризує головнокомандувача генерала Грекова і його ставлення до Галичини.

Після взяття Бережанів наплив людної до війська був надзвичайно великий. Проте, через брак зброї та муніції, не можна було творити з тих добровольців бойові з'єднання. Загрозувала катастрофа, бо муніції бракувало, і не було від кого її дістати. Попри це, УГА наступала далі. 22. червня 1. корпус взяв Золочів. Розпочалась третя стадія офензиви. Становище противника було тепер таке: перед нашим 2. корпусом над річкою Гнила Липа і перед 3. корпусом поза містом Бурштин. 22. червня прибув до Галичини головнокомандувач польської армії Юзеф Пілсудський, щоб перейняти у власні руки контрофензиву. Головнокомандування польською армією у Варшаві Пілсудський передав генера-

лові Анру. Тут треба ще підкреслити, що поляки саме в цей час кинули на наш фронт 4 модерно озброєні дивізії з Франції. Все це дуже турбувало УГА, тим більше, що бракувало муніції. З цих причин офензива почала дещо слабшати.

Володимир Калина пише в своїй книзі („Курінь Смерти усусусів”) про останні бої 2. корпусу в Чортківській офензиві таке:

Рано вранці 24. червня наш 1. батальйон виступив до Виписків (район Перемишляни). Шлях вів весь час крізь ліс, в дуже гарній місцевості. Вздовж дороги можна було бачити свіжо вириті і скеровані на південь стрілецькі шанці ворога. Вони йому, проте, не багато допомогли, бо ми були в нього на флянзі. Наші бойові патрулі досягнули Виписків. Там відбулась перша стрілянина між нашими патрулями і ворогом. Наші сотні, що маршували через шосе, були обстріляні ворогом із 15-сентиметрових мортир. Під ворожим артилерійним вогнем ми взяли цвинтар Виписків, що містився на горбку перед селом. Там окопалася 2. сотня і частина 1. сотні. Вони мали добре й зручне становище, тим більше, що позаду них був ліс, що прикривав усі їхні рухи. Противник окопався в низу в селі, на лихому й незручному становищі, яке весь час перебувало під скорострільним вогнем наших сотень, так що противник мав поглядну свободу руху лише вночі. Ворог зосередив вогонь своєї артилерії проти цвинтаря і турбував тим самим лише покійників.

Місцевість Виписки була найдалше висуненою точкою дій нашого 2. корпусу в Чортківській офензиві. 1. корпус, після взяття Золочева, захопив Ожидів і Белзець, при чому до рук українського війська потрапили, в характері здобичі, один панцерний поїзд і два вагони рушничної муніції. 3. корпус просувався, після взяття Рогатина і Бурштина, далі на захід, 2. бригада зайняла лінію річки Сверх, 11. бригада зайняла Черче і Руду, 8. бригада — Рогатин.

Офензива УГА скінчилась. Надійшов наказ відступати, бо зовсім не було муніції. Благання фронтовиків перед головнокомандуванням про муніцію лишилися без наслідків. Хоч головнокомандування дало було наказ обшукати всі склепи та обози і перекопати старі австрійські та російські шанці, — муніції не знайшлося. Від ворога теж не було чого захопити, бо він, дізнавшись про брак муніції в нас, нищив при відступі всі запаси. Не диво, що УГА, хоч вона дуже еко-

номно обходила з муніцією, одного дня опинилась без неї. Тоді відбувся відступ поза річку Збруч, і то — в найбільшому порядку. Це був відступ морально не переможеної армії, свідомої того, що ні старшинство, ні головнокомандування не були винні в цьому відступі. Противник просувався вслід УГА дуже обережно, не вступаючи в бій, хоч він скерував проти УГА великі матеріяльні та фізичні сили, які переможна Антанта призначила була для боротьби проти большевиків. УГА дуже скоро по тому довела свою моральну силу та бойову вартість, бо відразу по переході Збруча, як тільки армія знов одержала таку жадану муніцію, її відступ перетворився на велику переможну офензиву проти червоних московських полчищ.

30. серпня 1919 р. столиця України — Київ — захоплено вітала переможну Українську Галицьку Армію.

ВИДАННЯ

Братства кол. вояків ІУД-УНА:

БРОДИ

Збірник статей і нарисів за ред. О. Лисяка.

„Броди“ це збірна праця кільканадцяти визначних політиків, військовиків та старшин ІУД про постання, бої під Бродами й стосунки ІУД з українським підпіллям й УПА.

164 стр. друку, велика пробарвна карта боїв, 19 оригінальних фронтових зняток, 4 ситуаційні шкіци, багато заставок, мистецьке оформлення.

Знижена ціна примірника . . . . . 1,50 дол.

◆

Є. ЗАГАЧЕВСЬКИЙ СПОГАДИ ФРОНТОВИКА

(Одисея сірого „коляборанта“)

„Спогади фронтовика“ це відчування й переживання українського патріота в німецькій уніформі, це жорстоко-реалістичні образи великих битв на східньому фронті, це модерна війна в своїй повній наготі.

Ціна примірника . . . . . 1,40 дол.

◆

ВІСТІ

Братства кол. вояків ІУД УНА

Український військовий журнал, двомісячник

ПОДАЄ матеріали про ІУД

ВМІЩУЄ статті про українські військові формації під час 2-ої світової війни,

ІНФОРМУЄ про українців у СРСРській армії,

ПРИНОСИТЬ відомості із зброєзнавства,

ПОДАЄ вісті про діяльність Братства

Замовлення видань Братства слати на адресу:

Dr. L. Ortynskyj, München, 37, Schliessfach 56.

Вже появились

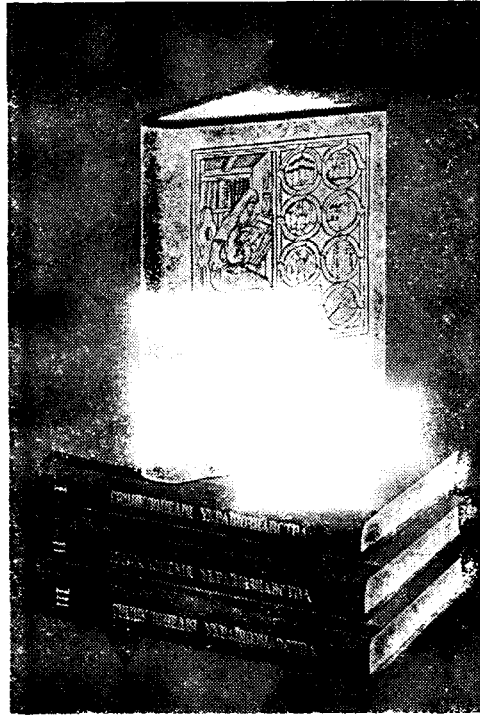
ТРИ

ТОМИ

МОНУМЕНТАЛЬНОГО

ТВОРУ

частина I.

ЕНЦИКЛОПЕДІЇ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Бібліотека Українознавства

ЮРІЙ ШЕРЕХ

Н а р и с

сучасної української літературної мови

Мюнхен. 1951

За інформаціями звертатися:

1. Molode Zytia — München 2, Dachauerstr. 9/II, Germany.
2. Plast, Inc. 12001 Lumpkin, Detroit 12, Mich. USA.

ЧИТАЙТЕ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

**Орган української визвольної думки, що його видає
Закордонне Представництво УГВР**

П. Н.

СУЧАСНА УКРАЇНА

«Сучасна Україна» — приносить вістки про визвольну боротьбу українського народу на українських землях, — розробляє проблеми українського визвольного руху, — бореться за духову єдність української політичної еміграції з воюючою батьківщиною.

«Сучасна Україна» появляється що другий тиждень і її піврічна передплата коштує: в Австралії і Великобританії — 10,6 шил., в Аргентині — 12 пез., в Бельгії — 65 фр., в Бразилії — 31 кр., у Венесуелі — 4,50 бол., в США і Канаді — (літунською поштою) — 1,95 дол., в Німеччині — 5,40 нм, у Франції і Тунісі — 360 фр., в Швайцарії — 6,50 фр., у Швеції — 10 кор. Зголошуйтеся у передплатники і кольпортери на адресу:

«SUCASNA UKRAJINA», München 2, Karlspl. 8/III, Germany.

Український Самостійник

Тижневик — Орган Українського Самостійницького Руху

Подає статті визначних українських і чужинних журналістів, публіцистів і критиків на теми:

- Основи і цілі української визвольної політики;
- Оцінка міжнародних подій із становища визвольного-революційної боротьби українського народу;
- Визвольна боротьба і життя українського народу на Рідних Землях.
- Політичне заядання українців на чужині.

Література — мистецтво — наука.

Власні кореспонденції з усіх країн вільного світу.

«Газета-Газет». Багата хроніка українського життя. Спорт.

«UKRAJINSKYJ SAMOSTIJNYK»

München 2, Dachauerstraße 9/II, Bayern, Germany.

